

Л. М. ГЕРАСІНА,
д-р соціол. наук, професор
Ludmyla M. Gerasina, Prof.

РЕЦЕНЗІЯ

на монографію *Бєлової Людмили Олександрівни*
«Виховна система ВНЗ: питання теорії та практики». —
Х.: НУА, 2004. — 264 с.

Соціально-гуманітарні зв'язки в освітянському середовищі належать до духовної матерії, яка, незважаючи на всю її консервативність і сталість, є досить сприйнятливою до суспільних інновацій. За часів незалежної України на тлі процесів демократизації суспільства питання вдосконалення теорії та практики виховання в системі освіти стають все більш актуальними і важливими. У процесі вищої освіти і виховання, що здійснюється у вищих навчальних закладах, виявляються різноманітні варіанти дуже тонких людських стосунків інтелектуального, морально-етичного, комунікативного, владно-регулятивного й іншого характеру; всі вони наскрізь пронизані виховним впливом і домінуванням авторитету педагога.

Безпосереднім індикатором дослідницького інтересу до означених питань стала увага багатьох науковців, які займаються пошуком відповідних стратегій відродження виховання та його ролі в системі сучасної української освіти. На наш погляд, важлива й оригінальна робота *Л. О. Бєлової «Виховна система ВНЗ: питання теорії та практики»* безперечно має посісти гідне місце у ланці цих досліджень. У цій монографії реалізовано дослідницький намір визначити місце, роль і нові пріоритети виховної діяльності у вищій освіті сучасної України на ґрунті нових методологічних підходів, проаналізувати зміни, що їх зазнала система виховання в період суспільних трансформацій у країні. Слід зазначити, що автор застосувала комплексний підхід у дослідженні означеної проблеми, це дало їй змогу поєднати у вирішенні визначених завдань теоретичні розробки та реальну практику їх втілення.

Освіта і виховання, у сукупності з етнокультурними традиціями, постають як історико-культурні складові менталітету суспільства і посідають одне з провідних місць в універсалиях культури. Не випадково засновник французької соціологічної школи Е. Дюркгейм стверджував: «Цивілізація можлива лише тоді, коли результати, отримані яким-небудь поколінням, передаються наступному поколінню таким чином, що може відбутися нагромадження культури».¹

¹ Дюркгейм Э. Социология и социальные науки // Философская и социологическая мысль. — 1992. — № 5. — С. 118.

Проте, чи може хтось відповісти беззаперечно: якого ж віку підлітки і молодь взагалі потребують виховного впливу? Адже існує точка зору, згідно з якою Вчитель, як лікар, має діяти за правилом «Не нашкодь!». Її прибічники вважають, що викладач ВНЗ винятково повинен готувати фахівців, професіоналів, а здійснювати будь-яке виховання — значить втручатися до внутрішнього світу іншої людини, що не прийнятне у вищому навчальному закладі. Здається, що відповідь на це питання вочевидь залежить від розуміння змісту й призначення *виховання*. Приходячи у цей світ, людина піддається процесу соціалізації (чи свідомо включається до неї), тому що в своєму індивідуальному житті вона має відтворити чинну систему суспільних відносин, щоб не відчувати себе «соціальним ізгоєм». І хоча освітні пласти педагогічної системи є визначальними, але досвід показує, що навчання, яке нехтує гуманістичною, психолого-педагогічною, духовно-етичною складовими і зорієнтоване тільки на технологічну трансляцію знань, не забезпечує повного професійного успіху фахівця і може спричинити кризу його соціокультурної та особистісної ідентичності. Отже, проблему необхідності виховання як невід'ємного елемента навчального процесу у ВНЗ не тільки не можна знімати, але й навпаки, сьогодні вона набуває особливої ваги і гостроти.

Вітчизняна освіта завжди славилася своєю широтою та глибиною. Її завданням було не тільки надавати знання і вміння, а й насамперед, формувати особистість, її загальну культуру, світосприйняття і кругозір. Подібні властивості вітчизняної вищої освіти давали підстави стверджувати, що ВНЗ є джерелом формування національної інтелігенції, в якій поєднуються як високий рівень професійної підготовки, так і гідні моральні риси особистості. Саме така ситуація відображала суспільні потреби та була притаманною для нашому суспільству. Відомо, що кардинальні перетворення у світі впродовж останніх десятиліть змінили саме людство, освіту та суб'єктів освітнього процесу, відповідних перетворень зазнав і процес виховання у ВНЗ. Проте, міркуючи про глобальні процеси, важливо не втратити зв'язок між об'єктивними, загальнозначущими речами і особистістю з її соціальними якостями, що передусім є продуктами виховання і самовиховання. Тут слід згадати геніальну у своїй простоті думку відомого філософа кінця ХХ ст. М. Мамардашвілі: «Щоб моральність була присутня в нашому житті, хтось має бути моральним. Якщо ніхто не вчиняє порядно, то порядності немає звідки взятися».²

Зрозуміло, що концептуальний розвиток вищої освіти з початку 90-х років зазнав суттєвих трансформацій. Проте перші спроби реалізувати винятково *професіоналізовану* концепцію навчання у ВНЗ продемонстрували, що вона не притаманна вітчизняним традиціям та менталітету українського народу. Тому наповнення змісту освіти *гуманітарно-виховною* компонентою, а не тільки професійними елементами, стає дедалі більш актуальне і затребуване. І мета дослідити процеси цілісного формування особистості в системі освіти, і зокрема вищої школи, є безумовно плідним здобутком цієї монографії. Цим завданням підпорядковано всю логіку й структуру рецензованої роботи, у розділах якої розкриваються: теоретико-методологічні проблеми організації виховної діяль-

² Див.: Шербенко Э. Цена простых вещей. Политическая актуальность Мамардашвили // День. — 1999. — № 7. — С. 6.

ності у ВНЗ; інноваційні підходи до виховної роботи зі студентською молоддю; система взаємодії «викладач – студент» як базовий елемент виховного процесу в соціокультурному середовищі вищого навчального закладу; виховні аспекти діяльності окремих підрозділів ВНЗ тощо.

Автор цілком логічно наголошує, що в сучасній освітянській практиці необхідно враховувати той факт, що швидкий розвиток суспільства кардинально впливає на процес виховання, його цілі, зміст і засоби. Це означає, що стратегії самого навчального закладу мають лабільно змінюватися, бути гнучкими та спрямованими на формування в особистості тих рис, які допоможуть їй бути успішною в соціумі.

Л. О. Белова виходить з абсолютно справедливої тези про те, що студентство сьогодні перебуває в епіцентрі перехрещення багатьох культур, а окрема молода людина формується і виступає носієм декількох культур – етнічної (наприклад, української або національної меншини), світової, міської чи сільської, елітарної чи масової, статево-вікової, соціальної, політичної, правової тощо.³ Саме тому в роботі підкреслюється, що виховання у ВНЗ є визначальним чинником і необхідною складовою полікультурної освіти, бо абстрактне виховання, не пов'язане з традиціями, менталітетом, нагальними та майбутніми потребами українського соціуму, не може бути реалізовано повноцінно; воно не може сприяти формуванню цілісної особистості. Культурна й освічена особистість, як стверджує автор, – це *мисляча вільно, толерантна, відкрита людина, здатна до усвідомленого етичного вибору в широкому світі культурних цінностей, духовно-етичного та творчого саморозвитку*; саме така особистість має стати «продуктом» інтелектуально-розвиваючої та виховної діяльності у вищій школі.

Безумовно, перевагою монографії є постановка та розв'язання питання щодо інноваційних підходів до виховної роботи в українській вищій школі. Автор робить вдалу спробу проаналізувати нові вимоги до управління виховним процесом у ВНЗ та наводить у цьому контексті ті досягнення, які мають практичну значущість. Взагалі для цієї праці характерним є органічне поєднання теоретичних розробок та оцінки низки практичних «знахідок», що збагачує водночас як теорію, так і практику виховання. Особливий акцент зроблено на організації виховної роботи зі студентською молоддю України, зокрема, у співвідношенні провідного зарубіжного досвіду і особливостей національно-історичних здобутків ВНЗ України, надто за часів трансформаційних змін в українському суспільстві на межі ХХ і ХХІ століть. Автор досить змістовно описує ті освітянські проблеми, які впливають на процеси формування особистості сьогодні.

У ракурсі проблематики монографії важливим постає аналіз тих інновацій, яких потребує відродження виховного потенціалу вищих навчальних закладів. Це – нововведення у змісті взаємодій у соціокультурному просторі ВНЗ, у формах виховної роботи, це – зміни самих суб'єктів освітнього процесу, які були б здатні реалізувати базові завдання виховання нового типу. Зокрема, як акцентує автор монографії, нові критерії щодо зрілості викладачів, посилення уваги до їхніх особистісних характеристик, до вміння демонструвати на власному прикладі людські якості та риси, які визначають професіоналізм фахівця сьогодні. Новий погляд на професійну «модель» сучасного педагога, викладача вищої шко-

ли, вимагає наявності не тільки таких якостей, як широкий світогляд, спеціальна ерудиція, вміння учить, керувати і спрямовувати, спостережливість, мовна культура тощо. Сьогодні виховні функції педагогічної професії все більше залежать від *комунікативної культури*, вміння слухати і вислуховувати, здатності кваліфікувати розум, характер і поведінку людини, проникливості, готовності не тільки виявляти власний блискучий інтелект, але й вміння співчувати, керувати емоціями, виявляти небанальність суджень (оригінальність), здатність до нестандартних рішень і дій, сприйнятливості до нових ідей, форм і технологій тощо.

В цілому наукова праця Л. О. Белової справляє враження своєчасного і глибокого проникнення у серцевину важливої гуманітарно-освітянської проблеми, що має безперечну соціальну вагомість. Очевидно, що ця монографія — дуже своєчасна наукова робота, яка спирається на глибокі теоретичні розробки, конкретно-соціологічний аналіз та узагальнення вітчизняного й зарубіжного досвіду з відтворення виховного потенціалу у закладах вищої освіти. Саме в цьому, на наш погляд, полягає теоретична і практична цінність цієї праці; отже, вона, безперечно, повинна викликати інтерес у науковців, викладачів і студентів, що готуються до педагогічної діяльності у вищій школі.

Подано до редакції 18.12.2004 р.